

EN OMFATTENDE FOGEDGERNING I NORDSJÆLLAND

Af Søren Frandsen

I slutningen af 1700-tallet gennemførtes de store landboreformer. Heri lå kimen til den personlige frihed, som landbefolkningen i den følgende periode tilkæmpede sig. Reformene betød en udskiftning af fællesjorden samt for manges vedkommende en udflytning på det ny erhvervede markstykke, hvor bonden var sin egen herre.

I 1791 blev sognets administrative forbindelse med amtet lagt i faste rammer. Ved lov fik amtmanden pålagt at udpege en sognefoged, der skulle være »en af de skikkeligste, redeligste og mest kyndige mænd blandt sognets almue«. Sognefogden fik til opgave at sørge for opretholdelse af lov og orden, pågribe forbrydere samt inddrive bøder m.m.¹. Det var dog ofte et vanskeligt hverv, fordi sogneboerne ikke altid rettede sig efter fogden, når det gjaldt sager, der ikke var populære. Derfor blev sognefogedhvervet aldrig særlig eftertragtet. For at gøre embedet mere tiltrækkende blev sognefogden ved loven af 1791 fritaget for næsten alle kommunale forpligtelser såsom skole-, vej- og kirkearbejde, kørselspligt og bropenge².

Loven om sognefogeder gav ikke på nogen måde landbefolkningen medindflydelse på lokale anliggender. Først ved oprettelsen af fattigkommissioner og skolekommissioner i henholdsvis 1802-03 samt 1806 og 1814 fik nogle af de bedst egnede sognemænd adgang til de besluttende organer, men stadig blev medlemmene udpeget af amtmanden. Det store ord i kommissionerne blev ført af præsten³. Bønderne i kommissionerne fornemmede snart, at det arbejde, de var

¹ Hans Chr. Johansen: Dansk socialhistorie, bd. 4, Kbh. 1979, s. 126.

² J. P. Jørgensen: Landsogdenes Forvaltning, Kbh. 1890, s. 176.

³ Se note 1 s. 126 ff.

sat til at udføre, i mange tilfælde lå ud over deres evner. Friheden til selv at bestemme over gårdens drift samt den gradvise overgang til selveje, havde gjort bonden mere an svars- og selvbevidst, men ofte manglede endnu de tilstrækkelige boglige kundskaber, der var forudsætningen for at udføre det kommunale arbejde. En del af de bønder, der indtrådte i fattig- og skolekommissioner, var nærmest selv på skolebænken. Disse kredse stod derfor relativt godt rustet, da myndighederne i 1841 indførte sogneforstanderskabene, der blev det første kommunale organ, hvortil visse kredse på landet havde valgret⁴. Sognepræsten, herredsfogden og de lodsejere, der ejede mindst 32 tdr. hartkorn, var selvskrevne medlemmer, mens bønder over 25 år med et jordtilliggende på mindst 1 tdr. hartkorn, eller hvor ejendommens værdi oversteg 1000 rigsdaler, valgte 4-9 medlemmer fra deres egen kreds. I 1855 ændredes reglerne således, at den højst beskattede femtedel af landbefolkningen valgte et flertal af medlemmerne og alle skatteyderne resten⁵. Først i 1908 blev den privilegerede valgret til kommunalvalgene ophævet, mens denne ret bevarede s helt til 1916 i amtsrådene⁶.

Udbygningen af det kommunale selvstyre på landet i 1800tallet fik betydning for sognefogedgerningen. Efter oprettelsen af sogneforstanderskabene i 1841 gik de fleste af fogdens opgaver over til denne institution⁷. Det skete i takt med udviklingen på det undervisningsmæssige område, der efterhånden gjorde flere og flere egnede til at deltage i kommunalarbejdet. Blandt sognefogdens sidste opgaver var forpligtelsen til at holde kontrol med til- og frarejsende tjenestefolk, et område sognefogden overtog fra præsten i 1875⁸.

NIELS OLSEN I TISVILDE

Fogedgården i Tisvilde ejedes i midten af 1800-tallet af Niels Olsen, der havde overtaget gården efter sin far Hans Olsen i 1830. Niels Ol-

⁴ Fritlev Skrubbeltrang: »Hundrede Aars Sognestyre« Højskolebladet 1941, s. 421.

⁵ Se note 1 s. 127.

⁶ Se note 4 s. 422.

⁷ Se note 2 s. 179.

⁸ Se note 2 s. 179.

sen var sognefoged i Tibirke sogn i forstanderskabets barndom. Fra 1844 førte Niels Olsen notater om sit arbejde⁹. Som svar på en skrivelse fra 1846, hvori Niels Olsen søger om løn for arbejdet som opsynsmand ved Tisvilde sandflugtsdistrikt, sender amtet et brev, der omtaler Niels Olsen som sogne- og strandfoged. Andragendet om løn bliver bevilliget, og Niels Olsen kan fremover hæve 16 rigsdaler årligt for hvervet som kliffoged¹⁰.

Udover fogedposterne havde Niels Olsen også sæde i amtsrådet¹¹, i høj grad bemærkelsesværdigt, når man tænker på, hvor store problemer mange bønder i starten havde med at leve op til rollen som kommunalfolk. Bedømt efter Niels Olsens indsats som 3-dobbelt foged i hjemsoignet forstår man dog bedre, at han blev valgt ind i amtsrådet. De bevarede notater vidner om stor dygtighed.

HVERVET SOM SOGNEFOGED

Niels Olsen havde blandt andet til opgave at sørge for ro og orden i sognet. Fremstilling og salg af brændevin var før som nu ikke tilladt uden bevilling. Andre steder i notaterne omtales overtrædelser, der viser, at brændevinsbrænding alligevel var en indtægtskilde for flere landboere. I 1851 berettes om

ulovlig brændevinshandel hos Peder Jacobsen Møller i Tisvilde. Trods flere bøder fortsatte han sin virksomhed, hvorom Niels Olsen fortæller: »Der opstod således en temmelig betydelig tumult hos ham i mandags aftes d. 6te dennes (oktober), derved, så vidt jeg har kunnet bringe i erfaring, at de siddende gæster, efter at de havde drukket for deres kontante penge, så længe disse ville tilstrække, og siden ville have mere på regningen, og dette af værten blev nægtet, blev opbragte i den grad, at det kom til håndgribeligheder mellem vært og gæster.

Hvilket parti, der ved denne lejlighed tilskriver sig sejren, ser jeg mig ikke så let i stand til at afgøre, så meget mindre, som værtens kone som tro ægtefælle skal have deltaget i kampen, hvorved muligt

⁹ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemen i Tibirke sogn.

¹⁰ Se note 9 s. 197.

¹¹ N. Nielsen: »Fogedgården i Tisvilde« i Fra Frederiksborg Amt 1936, s. 83.

kræfterne på begge sider blev mere ligelig fordelte, men vidst og iøjnefaldende er det, at 1 a 2 fag vinduer under kampen er gået til grunde med glas og sprosser, så kun rammeme tildels er tilbage.

De gæster, som den aften var til stede, var ungkarl Hans Petersen Tisvildeleje og snedker Ole Pedersen i Tisvilde. ..«¹².

Niels Olsen indstiller begge til fremtræde for retten, men for Hans Petersens vedkommende anbefaler fogden, at retten udviser mildhed, da han i øvrigt er en fredelig og stræbsom mand. Trods lovovertrædelse havde Niels Olsen sans for, at retfærdigheden dog alligevel skete fyldest.

Men fogden skulle også være på vagt overfor de forklaringer, han fra tid til anden blev præsenteret for. Den 25. november 1847 skrev Niels Olsen følgende i sine notater: »I aftes d. 24. dennes anmeldte karlen Hans Larsen af Ramløse, som tjener hos hr. forstråd Hansen i Tisvilde, at være blevet overfaldet af tvende personer i Tisvilde indhegning; han var afsendt fra hr. forstråden til Frederiksværk for at få vekslet en hundreddaler seddel, hvilket ærende han fik afgjort hos gæstgiver Heilmann, og derefter begav sig på hjemvejen kl. 6 eftermiddag, og overfaldet skete efter hans udsagn kl. 7 aften, hvorved der blev ham frataget et sølvlommeur med 2 kasser og kapsel, en ? med en optrækkernøgle samt 3 mark i penge. Pengene havde han af forsigtighed stukket med tegnebogen i det ene støvleskaft ved indgangen til hegnet og undgik derved at miste disse, som han har rigtig afleveret; han medførte desforuden et par flasker vin, 1 leil brændevin, og nogle tvebakker, hvilket han havde indkøbt på rejsen til forstråden, men dette afleverede han ligeledes ubeskåret.

Efter hans forklaring var stimændene iførte fiskerdragt med lange trøjer, lodden hue og svære støvler. Den hele historie forekommer mig efter min anskuelse noget opdigtet, så meget mere som intet tyder på voldsom behandling hos vedkommende, men jeg anser det ligefuldt min pligt at rapportere sligt som en genstand for nærmere undersøgelse«¹³.

¹² Niels Olsens notater 1844-58 om fagedgemen i Tibirke sogn. s. 408.

¹³ -samme s. 209.

Under det fortsatte forhør hos Niels Olsen tilstod Hans Larsen også, at historien var usand, idet hans ur ganske vist havde været væk, men den 25. var kommet til veje og overdraget ham i et vidnes påsyn.

Under sognefogedembedet hørte også planlægning af de vejarbejder, der fratilid til anden blev nødvendige i sognet. Et brev fra 12. juni 1846 til amtet giver et udmærket billede af, hvorledes datidens vejvæsen var opbygget. Niels Olsen skriver »Dersom jeg nu måtte udbede mig assistance af vejbetjent Ambjørn, til vejens indgrøftning over Tibirke Mark, ville det være mig meget kært, og om det især kunne ske torsdagen d. 18'te juni, kunne jeg til samme tid have tilsagt sognets mandskab. I andet tilfælde, at Ambjørn skulle være bestemt andet steds bemeldte dag, udbeder jeg mig deres behag og nærmere bestemmelse, hvad dag han kan afhentes. Ligeledes hvis det var muligt, at Ambjørn kunne afhentes hertil om aftenen d. 17'tende, kunne han overnatte hos mig, og arbejdet kunne således forfremmes morgenen efter«¹⁴. Det ses, at sognet kunne rekvirere assistance fra en offentlig ansat vejmand, men at selve gravearbejdet blev udført af lokalt mandskab.

Vejarbejdets omfang og forskelligartethed fremgår eksempelvis af en anden skrivelse fra 24. marts 1855, hvor amtets vejinspektør hr. Høeg meddeler Niels Olsen følgende »I henhold til sogneforstanderskabets beslutning ville efternævnte arbejder i indeværende år være at udføre på Tibirke sogns offentlige biveje.

1. Vejstrækningen fra Holløse Bro over Tibirke Mark til Ramløse skel grundforbedres ved at afrundes fra vejgrøfterne og påkøres materiale.
2. 150 favne vej grøft på den side bund i Kallehauge oprenses.
3. Vejen fra Tisvilde ad Vejby til Holløse markskel påkøres strandgrus.
4. Det gentages, hvad for 2 år siden blev bemærket, at Tisvilde gade, der til sine tider er ufremkommelig, må fra N. Olsens nordre port til Bendt Pedersens hus udvides med gærdets borttagelse, en vej-

¹⁴ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirke sogn. s. 195.

grøfts anbringelse og påkørsel af det fornødne grus samt opførelse af en stenkiste.

For øvrigt må de andre biveje forsynes med tilbørlig regulering og grundpåkørsel og samtlige vejarbejder være tilendebragt til juni måneds udgang førstkommande.

Hr. sognefoged Olsen anmodes herved tjenstlig om, behageligen at vilde lade fornævnte arbejder udføres af vedkommende vejarbejdspligtige¹⁵.

Ud på efteråret 1855 meddeler Niels Olsen vejinspektøren, at arbejdet er udført undtagen påkørslen af strandgrus på vejen fra Tisvilde ad Vejby til Holløse mark, fordi der i sommerens løb ikke har været strandgrus at få ved Tisvildeleje¹⁶.

Derimod synes der at være uenighed mellem det samlede forstanderskab og Niels Olsen i sagen om vej udvidelse på Tisvilde gade, hvor sognefogden selv er part. Den 15. oktober

1855 skriver Niels Olsen følgende til vejinspektør Høeg: »Om hvorvidt jeg kan have ret til de omhandlede træer, som mine forfædre har plantet, og ikke er af ubetydelig værdi, kan jeg kun indstille til det høje amt; kun kan jeg ikke undlade den ytring, at når jeg selv påtager mig træernes rydning og bortførelse, synes det noget nærgående, om forstanderskabet ville gøre krav på disse. Endnu mindre synes mig, at min ret til stengærdet, som ligeledes af mine forfædre er tilkøbt og opsat som hegn for gårdens jorder, kan gøres mig skyldig¹⁷.

Efter et par års stridigheder lykkes det dog parterne at forliges om sagen. Den 5. september 1857 meddeler Niels Olsen amtet følgende: »Når det som jeg, efter det ærede forstanderskabs udtalelse i mødet hos Lars Ingemansen d. 3'die dennes, har forstået det, bliver en betingelse, at kun det omhandlede stykke gærde, som i vestlig retning danner skel for mit vænge, bliver indrykket i den af vejinspektøren afpælede distance i den hensigt, at vandet som forhen haver sit løb ned ad gaden, og de på denne strækning værende træer blive bortryddede, så erklærer jeg mig herved villig til at indgå på det mig af

¹⁵ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirke sogn. s. 439

¹⁶ - samme s. 440

¹⁷ - samme s. 441

forstanderskabet gjorde forslag, nemlig ved at påtage mig at indflytte dette gærde og bortrydde træerne i formeldte strækning, imod at jeg som vederlag herfor kan erholde træerne som mine egne, dog alt under forudsætning af, at forstanderskabet skriftligt tilstår mig den lovede hjælp ved arbejdet med de 2'de arbejdsføre mænd daglig fra hver af sognets gårdmænd, til dette arbejde bliver fuldført«¹⁸. (18).

Denne sag viser, hvorledes sognefogden som alle andre kunne komme i en ubehagelig situation i forholdet til forstanderskabet, når han selv var part i sagen. Først klager Niels Olsen sin nød til amtets vejinspektør, men det er værd at bemærke, at sagen finder sin endelige afgørelse efter forhandling i forstanderskabet; det kommunale selvstyre var begyndt at virke i Tibirke sogn. På den anden side må man sige, at sagens afgørelse trods alt var til gunst for Niels Olsen, som får rådighed over træerne og tilmed bevilget hjælp til arbejdets udførelse fra sognets gårdmænd. Man havde respekt for fogden og dennes mangeartede virke.

Niels Olsen skulle også sørge for, at der hvert år blev ryddet sne i sognets byer. I en skrivelse af 10. oktober 1848 hedder det, at »1 Tibirke sogn har der i den tid, jeg har beklædt sognefogedtenesten, årligt været 2'de snefogder ansatte nemlig 1 for Tibirke by og 1 for Tisvilde do., hvilke efter overenskomst mellem sognebeboerne og sognefogden kun har beklædt denne bestilling 1 år ad gangen, og efter omgang mellem sognets gårdmænd«¹⁹.

Udover vejvæsenssager i Tibirke sogn havde Niels Olsen lignende arbejde i amtet. Således blev Foged-Niels' viden udnyttet, når det gjaldt anlægs- og reparationsarbejder på landeveje, broer og sten kister i Nordsjælland²⁰. Også syn på de grave, hvor gruset til amtsvejene hentes, blev undertiden foretaget af Niels Olsen²¹.

I nogle tilfælde havde beboerne og sognefogden i Tisvilde helt samme interesser. Via Kronborg amtstue modtog Niels Olsen i okto-

¹⁸ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirke sogn. s. 443.

¹⁹ - samme s. 211

²⁰ - samme s. 304-307

²¹ - samme s. 309

ber 1858 fra finansministeriet en forespørgsel om, hvor megen gadejord beboerne i Tisvilde by havde indtaget; samtidig ønskede man oplysninger om, hvor lang tid tilbage det var sket²². - Henvendelsen havde sin baggrund i de grundreguleringer og de tilbygninger til gadehusene, der vedvarende fandt sted; det offentlige havde ofte vanskeligt ved at kontrollere, hvad der rent faktisk foregik ude i landsbyerne på dette område. - Niels Olsen svarede: »Betraget fra byens sydlige ende bliver således Peder Jacobsen Møller den første, som rigtignok i en ringe grad har udvidet sit havegærde for 2 a 3 år tilbage i en bredde af 1½ alen og 46 alens længde. Derefter frembyder min gård med tilliggende vænger hindring for gadens lige flugt, men hvorvidt disse hindringer kan anses som følge af indtagen gadejord, forekommer mig tvivlsomt på grund af, at disse bygninger har haft samme beliggenhed ved denne bys udskiftning 1787, og have formentlig de tillagte vænger også dengang fået de begrænsninger, som de nu for tiden have, hvilket såvel de gamle korter som også mit skødekort tillige viser.

Af husmand Peder Jørgensen er ligeledes for 5 a 6 år siden indtaget et stykke gadejord 3½ alen bredt og 10½ alen langt, hvorpå blev opført et fag hus; dette hus beboes nu af husmand Hans Pedersen.

Endvidere er af husmand Peder Olsen, hvis hus nu beboes af hylmand Svend Bendtsens enke, for omtrentlig 15 a 16 år tilbage opført et stykke hus 13 alen langt og 4 alen bredt, hvoraf de 2 alen i længden rager ind på gaden s grund, og endelig er af hr. pastor Lange for 3 år siden opført en vognremise, som uden at jeg vil påstå, at den skader vejfærdslen dog er bygget på gadens grund parallel med vejbanen.

At der for øvrigt i den nordre del af byen findes pladser, som synes at rage ud på gadens grund og indskrænker vejens anordningsmæssige bredde, forekommer mig at være øjensynligt, men jeg formoder dog, at disse pladser er immatrikulerede i den helhed, hvori de nu befindes at være²³.

²² Niels Olsens notater 1844-58 om fædgemingen i Tibirke sogn. s. 444.

²³ - samme s. 444-445

Det er tydeligvis ikke det offentlige repræsentant, der svarer amtstuen. Hele tonen i brevet viser sognefogden som medlem af et landsbysamfund, der prøver at bagatellisere klare overtrædelser af fæstet eller ejendomsretten.

I en tid med vanskelige kommunikationsforhold mellem de offentlige myndigheder og landbefolkningen var det sognefogdens hverv på kirkepladsen efter gudstjenesten om søndagen at give meddelelser af fælles interesse. På kirketævnet den 16. juli 1849 meddelte Niels Olsen, at skatterestancer for 1'ste halvår er forfalden til indbetaling eller i andet fald inddrives ved udpantning²⁴.

Men også i forbindelse med skolevæsenet havde Niels Olsen administrative opgaver. I notaterne findes skoleregnskaber og en liste over indkrævede skolemøltker²⁵.

Et andet område, der sorterede under sognefogden, var bygnings- og brandsyn.

Niels Olsens pligter som sognefoged berørte også felter, der kunne bringe ham i konflikt med byens ungdom. Før forsamlingshusenes tid foregik al selskabelighed i øverstestuen hos byens gårdmænd, men før dans eller lignende kunne arrangeres, skulle der gives tilladelse hertil fra amtstuen. Ansøgningen blev skrevet og indsendt af sognefogden; derfor havde denne mulighed for at påvirke den afgørelse, som i hvert enkelt tilfælde skulle træffes af embedsmændene på amtstuen.

Følgende sagsforløb giver en forestilling om de spændinger, der kunne opstå mellem ungdommen og sognefogden.

Den 3'die januar 1846 blev der afholdt dansegilde hos gårdmand Hans Christoffersen. Niels Olsen følte sig forpligtet til at indberette arrangementet til myndighederne, fordi der ikke var søgt om tilladelse. Til sidst i brevet oplyser fogden., at flere gilder af den art har fundet sted i 1845²⁶. Henvendelsen til amtstuen gjorde dog ikke i det

²⁴ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemen i Tibirke sogn. s. 217.

²⁵ - samme s. 374-374.

²⁶ - samme s. 195.

Sankt Hans fest i Tisvilde i forening med valfart til Sankt Helenes grav og kilde. Litografi efter maleri af I. Sonne 1858.*

lange løb noget indtryk på de implicerede i Tisvilde by, for den 3. april 1846 skriver Niels Olsen følgende: »Ungdommen her i sognet var atter forsamlet her i byen hos gårdmand Lars Jørgensen til dansegilde efter søndagen d. 15. marts. Efter mine tanker kan jeg ikke andet end gøre anmeldelse om dette, da Lars Jørgensen ikke for sogneforstanderskabet har forevist nogen tilladelse fra deres velbårenhed, til at et sådant måtte afholdes, og så meget mere som kun en føje tid er forløben siden fastelavn, da de erholdt deres velbårenheds tilladelse, hvilket de dengang benyttede i fuldt mål«²⁷. Denne gang blev der øjensynlig grebet ind; i hver tilfælde nævner notaterne kun et dansegilde indtil d. 26. december 1847, hvor Niels Olsen på ungdommens vegne forespørger om tilladelse til at afholde dansegilde d.

²⁷ Niels Olsens notater 1844-58 om føgedgemen i Tibirke sogn, s. 195.

2. januar 1848 hos gårdejer Hans Christoffersen i Tisvilde, fordi ungdommen ikke har haft noget gilde siden april 1847²⁸.

Ro og orden omkring ungdommens festligheder i sognet synes at fortsætte, for den 16. februar 1849 nedfælder Niels Olsen følgende brev: »Efterbegæring af Tibirke sogns ungdom tillader jeg mig herved at udbede mig hos Deres velbårenhed tilladelse til, at de fastelavnssøndag d. 18. dennes måtte afholde dansegilde hos gårdmand Hans Christoffersen i Tisvilde. Ungdommen her har rigtignok nylig haft dans her i byen, men alt løb roligt og ordentligt af, og da fastelavnen sædvanlig bliver tilstået ungdommen til forlystelse, turde måske deres forlangende ikke findes ubilligt«²⁹.

Det var også Niels Olsens opgave at opkræve stadepenge af de folk, der tilbød mad og drikke eller forlystelser ved Helene Kilde i perioden omkring Sankt Hans. Men det var ikke altid, de fremmødte kunne blive enige med sognefogden om afgiftens størrelse. Den 2. juli 1849 skrev Niels Olsen følgende til amtstuen: »Jeg giver mig herved den ære, at tilstille Deres velbårenhed beløbet af de indkrævede stadepenge hos personer, som i dette år i kildetiden har haft beværtning m.m. med 10 rd. 2 mk.- Men med snedker Jens Martinussen heri byen, som foruden dans og beværtning tillige har haft sin gynges i gang, hvormed han efter fornuftig skønnende må i de 2'de søndage have tjent gode penge, har jeg ikke kunnet komme overens om afgiften. Jeg har nemlig for gynges, dans og beværtning affordret ham 10 rd., som jeg tror at kunne være passende, men han tror at 6 rd. kunne være tilstrækkelig for ham at svare. Foranlediget heraf tillader jeg mig. at udbede mig Deres velbårenheds skriftlige bestemmelse om bemeldte afgifts størrelse. Sluttelig tillader jeg mig at tilføje, at bemeldte Jens Martinussen i de foregående år har svaret 10 rd., når han alene har haft gyngen, hvorimod afgiften har været mindre, når 2 sådanne har været tilstede.« - Den 16. juli 1849 kan Niels Olsen bl.a. indsende 10 rd. fra Jens Martinussen, så denne har bøjet sig³⁰.

²⁸ Niels Olsens notater 1844-58 om føgedgemen i Tibirkesogn. s. 211.

²⁹ - samme s. 213.

³⁰ - samme s. 216.

29.
onndag d. 1. Sept., naar det paaagt færd færdstedsigt, i hvilken
etstund, i hvilken etstund sig maatte have det i Øien, da
jeg med Plakate og Konfirmationspapir for enzy etland tid at
oppele at i det Konfirmationspapir paa det sted, som jeg skulde
have færdstedsigt for det for paaagt naar at af det færdstedsigt
i Øien, og færdstedsigt sig end det endstedsigt at Øien
næsten har mig detstedsigt end 20de. Jeg færdstedsigt
i det færdstedsigt i min Stilling, som endstedsigt i min
færdstedsigt, der endstedsigt det endstedsigt det endstedsigt det
lige endstedsigt, har færdstedsigt, der i Øien 1848, endstedsigt
i Plakate færdstedsigt endstedsigt endstedsigt endstedsigt
den at Øien for Øien, færdstedsigt sig aller naar færdstedsigt
færdstedsigt etstund, da færdstedsigt endstedsigt færdstedsigt Øien
endstedsigt for 100de 6. Jeg naar i det endstedsigt i det færdstedsigt
færdstedsigt at færdstedsigt færdstedsigt, og færdstedsigt det endstedsigt, det
med færdstedsigt færdstedsigt, det endstedsigt det endstedsigt færdstedsigt
den og endstedsigt Øien, færdstedsigt at jeg det endstedsigt
Øien det endstedsigt i det endstedsigt endstedsigt af Øien, og færdstedsigt
jeg endstedsigt det endstedsigt det endstedsigt det endstedsigt at naar
endstedsigt endstedsigt det endstedsigt

[illegible]

Dr. Siegelmann's

Friend Larson

St. Catharines, Ontario, 1891. I am very glad to hear from you.
I am at the same time, as you are, very glad to hear from you.

Vi kan ikke slutte beskrivelsen af Niels Olsens sognefogedgerning uden at berøre de problemer, som krigen 1848-50 medførte på landet, når landbrugere i den bedste alder blev indkaldt til militærtjeneste. Den 17. marts 1849 sendte Niels Olsen følgende brev til amtstuen: »Da Hans Andersen, en søn af gårdmand Anders Nielsen i Tisvilde, der hidtil har bestyret sine forældres gård, nu er indkaldt i krigstjenesten og skal møde på eksersitsskolen i København d. 20'de dennes, har erklæret, at han ikke ser sig i stand til ifølge sit givne løfte at overtage gården i arvefæste overensstemmende med kongelig resolution af 1'ste juli 1846, har jeg foranlediget heraf truffet aftale med husmand Lars Jakobsen af Carlsgave ved Frederiksværk, som i denne vinter har arbejdet hos Hans Andersen og er gift med dennes søster, om at overtage det midlertidige tilsyn med gården og fommelig for at fremme det nær forestående jordarbejde, indtil nærmere bestemmelse med gården bliver taget. Såvidt mig bekendt er Lars Jakobsen en arbejdsom og pålidelig mand og som sådan i forening med at være lokalkendt på stedet godt skikket til at overtage den midlertidige bestyrelse. For mit eget vedkommende skal jeg såvidt muligt føre tilsyn med at orden overholdes ved bestyrelsen«³¹.

HVER VET SOM STRANDFOGED

Niels Olsens strandfogedgerning bestod bl.a. i at holde øje med garn og vragtømmer, der drev i land. F.eks. blev der udfor Tisvildeleje »d. 21'de dennes (oktober) af fiskerne sammesteds fundet 10 stk. sildenæringer, som efter bogstaver, der findes på samme, formodentlig er hjemmehørende i Helsingborg; efter begæring af fiskerne giver jeg mig herved den frihed at bede deres velbyrdighed om behageligt at ville foranstalte bemeldte næringers tilstedeværelse på Tisvildeleje bekendt gjort ovre i Helsingborg«³².

Men det var ikke altid, at ilanddrevne effekter uden videre blev afleveret til strandfogden. En sag fra 1847 afspejler de problemer, der kunne være forbundet med vraggoods. »Den 17'de dennes (oktober)

³¹ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirkesogn. s. 213.

³² - samme s. 193.

anmeldte parcellist Peder Mathiassen, at han på forstranden udfor sit hus i Holløse Lunde havde fundet og opbjerget 1 stk. fyrretømmer 4 alen langt, 10 tommer bredt og 61h tomme tykt til værdi 4 sk., hvilket han senere har opkørt til min gård.

Imidlertid har hans nabo parcellist Søren Jørgensen, som har stridigheder med bemeldte Peder Mathiassen, anmeldt, at denne endvidere skulle have fundet 1 stk. af et skibsdæk og en planke på omtrent 9 a 10 alen, og hvilket han tillige med førstnævnte stk. skulle have opbjerget allerede for 1 år tilbage. Hvorvidt dette nu er overensstemmende med sandhed, er jeg ikke istand til at afgøre, da jeg efter at have foretaget ransagning ikke har fundet ham i besiddelse af disse sager. Jeg anser det for min pligt at indberette foranstående for deres velbårenhed for om muligt at få det nærmere oplyst ved retten³³. -Selvom sigtelsen på grund af stridigheder mellem de to implicerede skulle være usand, viser det, at sagen overhovedet rejses, at den slags omgørelser af afleveringspligten har været almindelige.

Den 3. oktober 1852 rasede en voldsom storm i Kattegat. Mange nordsjællandske fiskere omkom under udøvelsen af deres erhverv. I denne forbindelse slap Tisvildeleje billigt, men alligevel kunne materielle skader ikke undgås. Niels Olsen skriver i denne anledning til kommiteen for de skadeslidte ved stormen d. 3. oktober: »Fisker Hans Ingemandsen af Tisvildeleje, som har kone og 8te børn at forsørge, har uagtet stræbsomhed og påpasselighed i sit farefulde livserhverv bestandig været i højst fattige omstændigheder. I stormen natten til 3die dennes, hvor han måtte udstå livsfare og strabadser med flere af sine standsfæller, har han lidt et tab ved at miste sine fiske-redskaber, som næsten aldeles vil betage ham hans virksomhed til hans fremtidige ophold for sig og familie. Han måtte under stormen kappe 40 stk. sildegarn fra sig omtrent 1 mil sønden for Hesseløen, hvorfra han måtte lændse for vejret, indtil han om morgenen kl. 3½ lykkelig kom ind i Helsingborgs havn«. -Brevet slutter med indstilling om at de skadeslidte i Tisvildeleje bør komme i betragtning ved uddeling af de midler, der blev samlet ind efter katastrofen³⁴.

³³ Niels Olsens notater 1844-58 om føgedgemen i Tibirkesogn. s. 208.

³⁴ - samme s. 421.

Efter stormen drev også forskelligt vraggods ind på stranden. Herom hedder det: »Røgteren på Unnerup Mølle har gennem en anden mand anmeldt for mig, at husmand Hans Olsen af Vejby Mark har på forstranden fundet et rør af en af de forulykkede både, og istedet for at anmelde det taget det hjem til sig. Jeg betvivler ingenlunde anmeldelsens rigtighed, og skønt dette tyveri vel kan anses ubetydeligt i sig selv, tror jeg det dog at være min pligt at gøre anmeldelse herom, da familien til de forulykkede da har lidt tab nok til, at dette ikke skulle gøres mere føleligt ved tyveri³⁵«. Denne sag viser Niels Olsens forståelse overfor de fattige fiskeres vanskelige situation. Strandfogden var en retskaffen mand, der trods sine mange gøremål også følte et ansvar overfor de svage grupper i sognet.

HVERVET SOM KLITFOGED

Niels Olsens hverv som klitfoged betød, at han skulle bistå de myndigheder, der havde til opgave at forebygge nye ødelæggelser i det store sandflugtsområde syd og vest for Tisvilde og Tibirke landsbyer. I 1846 blev Niels Olsen f.eks. rådspurgt af sandflugtskommisæren, skovrider Hansen, om han kunne anbefale opdyrkning af »Det lille Sandarbejde« under Frederiksværks gods sandflugtsdistrikt. Anledningen var, at 13 husmænd på Asserbo i forening med fæsteren Jeppe Olsen på Ørkesholm havde ansøgt om at få skøde på det nævnte Sandarbejde. Niels Olsens svar vidner om stor erfaring på dette felt:« Den omhandlede sandflugtsstrækning som, efter hvad jeg har bragt i erfaring, allerede i en lang årrække har været en vigtig genstand for vedkommende sandflugtsvæms opmærksomhed, og som efter hvad alt på bemeldte strækning tyder på, ikke er sket uden store opofrelser, vil efter min mening kun være højest uskikket til agerbrug, da især de højere dele har været og endnu bestandig må anses som en genstand, der ikke tåler mindste berørelse med agerdykningsredskaber. Hvad de lavere dele angår, hvilke hist og her forefindes, og som vel tildels er betrykket ved et meget tyndt dække af muld, hvilket jeg formoder hidrører fra den vandstand, som henstår over jorden til

³⁵ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirke sogn, s. 423.

langt hen ad foråret, men som under forudsætning af at andragendet favoriseres vil og senere blive opkastet med grøfter, dels til vandets afledning, dels og til skel mellem vand og muld, så indses letteligen heraf, at den underliggende sand derved uundgåelig må sættes i virksomhed«. Niels Olsen kan derfor ikke anbefale, at »Det lille Sandarbejde« opdyrkes³⁶.

AFSLUTNING

Niels Olsens arbejde som sogne-, strand- og klitfoged var meget omfattende. Sammenligner vi med nutidige forhold svarer det til, at en person klarede de fleste af de funktioner, som kommunen i dag udfører. Selvfølgelig var arbejdet langt mindre omfattende for 130 år siden, men opgaven krævede alligevel en dybtgående indsigt i alle sider af det administrative liv. Denne måtte kombineres med en ikke ringe menneskekundskab og retfærdighedssans, således som der er givet eksempler på i det foregående. Man kan kun være enig med Niels Olsens barnebarn Niels Nielsen, da denne i 1936 gav følgende beskrivelse af sin bedstefar: »Han var en mand, der på grund af sin fine, noble karakter, sin hele retlinede færd og sin, efter stedets og den tids forhold store kundskabsfylde, nød overordentlig stor agtelse og sympati blandt egnens befolkning«³⁷.

Søren Frandsen

³⁶ Niels Olsens notater 1844-58 om fogedgemingen i Tibirke sogn. s. 196.

³⁷ N. Nielsen: »Fogedgården i Tisvilde« i Fra Frederiksborg Amt 1936, s. 83 ff.

Niels Nielsen. Fogedgården, Tisvilde (1879-1947).

Krøniker fra Tisvildeegnen i gamle Dage

Der ligger en gammel, velholdt Bondegaard i Ly og Læ af Skoven, kun nogle faa Meter fra Skovgærdet, der danner Skel mellem Privat- og Statsejendom. Oppe paa Diget knejser gamle, knudrede Egetræer. I tvende Sekler har de set ud over Egnen. De har set den nuværende Gaard som ny rejse sig, hvor dens Forgænger laa. De har set de skiftende Ejeres Kamp med den magre Jord for at faa den til at yde det, der hører til Livets nødvendige Nødtørft. Saavel Mændene som Kvinderne har været Mennesker med Indsigt i Fremdrift; der er Forskel paa Markernes Ydeevne nu og for Hundrede Aar siden. Dagligstuen er en typisk dansk Bondestue fra Begyndelsen af forrige Aar-

hundrede. Staar man her inde en Formiddag, naar Solens Skin falder hen over det hvidskurede Gulv, brydes i Kakkellovnens blankt pudsede Messingkugler og kaster sine Reflekser hen over Alkovens Omhæng og paa Væggenes Paneler, hvor der er malet Fyndord oppe under Loftet: »Bevar min Gaard fra Ildens Glød«. »Min Ager mig føder, mig klæder mine Faar« o. fl. a., staa man og lader sig fange ind af den Hyggestemning, som det hele Interiør uvilkaarligt fremkalder i Sindet, føler man det, som havde Tiden staaet stille i det svundne Hundrebaar, og de henfarne Slægter træder lyslevende frem for det indre Blik. For omkring firs Aar siden ejedes Gaarden af en Mand, der hed Lars Andersen, hans Kone hed Kirsten. Baade i Sind og i Skind var Lars Andersen en fuldblods Type paa en gammel Kulsvierbonde. Han var ofte med i en rask Væddeløbskørsel fra København til Hillerød, naar Kulsvierne havde været i Byen med deres Varer. Under saadanne Hjemkørsler blev der altid gjort Ophold i Rudersdal og Bloustrød Kroer. Samværet mellem de brave Kulsviere her formede sig efter god gammel nordisk Sæd og Skik. Sommetider var det kun to, der geraadede i Slagsmaal, saa brugte man de bare Næver; men det hændte lige saa ofte, at hele Hoben kom i vildt Haandgemæng, og saa var det Knipler, Vognkæppe, Benene fra itubrudte Stole og des!., der blev anvendt som Vaaben. Under en saadan Batalie vankede der gerne braadne Pander. Ved Siden af sin Kamplyst og sit Kampmod var Lars Andersen af en forskrækkelig ømskindet Natur, hvad følgende Episode viser.

Under en Kamp i en af de nævnte Kroer, havde han faaet en Skulder vredet af Led. Da han var kommet hjem, maatte han gaa op og ned ad Gulvet den største del af Natten, da han ikke kunde udholde at være i Sengen for Smerter. Næste Morgen blev der sendt Vogn til Frederiksværk efter Doktor Cold. Han var en umaadelig dygtig Læge, der i vide Kredse blev betragtet som halvvejs Mirakelmand. Cold besad et forrygende hidsigt Temperament; og det var ikke med Aøjlshandsker, han tog paa sine Patienter, især ikke paa dem, der hørte til Landbostanden, thi efter den Tids Synspunkter stod de langt under Byboere. Da Doktoren var kommet ind i Stuen og havde faaet sin Kørepels hængt op paa en Knage, gik han hen mod Patienten og med et: God Dag! Er det den Skulder, det er galt med? tog han fat

paa det syge, smertende Sted. Med et: Av for Satan! greb Lars Andersen Doktoren i Brystet med den raske Arm og kylede ham ned i den anden Ende af Stuen. Saadan en Behandlingsmaade havde Dr. Cold aldrig nogensinde været Genstand for. Manden maa jo være komplet gal, skreg han, idet han foer op fra Gulvet og hen og begyndte at trække i Pelsen: Spænd Hestene for Vognen; jeg kører hjem igen, saa kan den Idiot passe sig selv, jeg vil absolut ikke have noget med ham at bestille. Lars Andersen fortsatte sin Gang op og ned ad Gulvet, mens han skulede ondt til Doktoren, som stod og var saa edderspændt arrig, som skulde han flyve i Hindt. Det var ikke godt at vide, hvad det var endt med, hvis ikke Kirsten var traadt til. Hun rummede lige saa megen Ro og Besindighed i sin Person, som Doktoren og hendes Mand tilsammen besad Hidsighed og Arrigskab. Hør, Hr. Doktor, sae hun. De kan da ikke forsvare at forlade Manden i den Stilling; der maa da gøres noget for at hjælpe ham. Jeg vil ikke røre ved ham, førend jeg faar to Mand til Hjælp, svarede Doktor Cold. Kirsten skyndte sig med at faa Karlen og Husmanden kaldt ind i Stuen, og nu beordrede Doktoren Lars Andersen til at lægge sig paa Ryggen paa Gulvet. Karlen maatte saa holde den raske Arm, og Husmanden holde Benene paa ham, saa han ikke kunde komme til at sparke. Da Dr. Co Id paa denne Maade havde sikret sig mod mulige Overraskelser, lagde han sig ned ved Siden af Lars Andersen med sit Hoved ved den andens Fødder. Med begge Hænder tog Doktoren saa fat om Haandleddet paa Lars Andersen, og samtidig stak han sin ene Fod op under hans Armhule. Arrigskaben kogte endnu i Dr. Cold, og idet han trak i Armen skubbede han efter med Foden. Lars Andersen gav nogle frygtelige Vræl og Brøl fra sig; men de to Mand holdt godt fast, og saa fløj Skulderen i Led. Det gav Lindring, og denne Lindring blæste al Fjendskab mod Doktor Cold ud af Lars Andersens Sind. Da Armen var lagt i Bind, var det første Lars Andersen sae til sin Kone: Kirsten! Skynd dig og sæt noget Mad paa Bordet. Jeg troer, at Doktoren kan trænge lige saa haardt til Mad, som jeg gør, og han skal ikke køre sulten fra min Gaard. Doktor Cold og Lars Andersen satte sig til Bords; her var nok, baade for Tand og øje. Efter som Maaltidet skred frem med diverse Snapse, svandt den sidste Uvilje bort, der havde været mellem dem. Da Doktoren kørte af Gaarde, var

Venskabet sluttet, og det holdt ogsaa hele Livet. Doktor Cold kom mangel Gang efter den Tid og besøgte Lars Andersen som hans Gæst. Begyndelsen er jo sjælden Enden lig.

Paa Gaarden blev der drevet en ret stor Faareavl, relativt set. Dengang var indhegnede Folde ikke saa kendte eller benyttede som nu om Dage. Moderdyrene stod tøjrede langs Skovgærdet; her var et helt Paradis for de smaa Lam, og de boltrede sig af Hjertens Lyst med kaade Hop i lystig Leg hen over de vide Marker uden at tænke paa Farer af nogen Art. Men som bekendt findes der intet jordisk Paradis, uden det har sin Slange. Her var det Ræven, der symboliserede Slangen. Disse morsomme Smaafyre, som Lam jo egentlig er, er i Besiddelse af en usigelig torskedum Natur, der er parret med en ubændig Nysgerrighed. Faar de øje paa et eller andet, der er ud over det almindelige, er deres Opmærksomhed straks vakt. Denne Ejendommelighed hos Lammene er Ræven saa udmærket indforstået med, og han ved ogsaa paa hvilken Maade, den bedst skal udnyttes. Middagsstunden er den bedste Jagttid, naar det gælder at redde sig et Lam. Mikkell kommer luskende inde fra Underskoven; han stiller sig an paa Skovgærdet og sonderer Terrainet meget nøje. Er der Fred og ingen Fare, hopper han ned fra Gærdet og nærmer sig Lammene. Paa en halv Snes Meters Afstand begynder han paa sine Kunster. Først lægger han sig paa Ryggen og spjætter med alle fire Ben i Luften, triller sig nogle Omgange rundt, springer saa pludselig op i Luften og snapper efter et Insekt for saa at lade sig falde ned paa Bugen og Hovedet hvilende paa de fremstrakte Forpoter. Alt gaar efter Beregning. Lammene synes, det er en uhyre sjov Fyr, der er kommet; det er lige en Legekammerat for dem. De nænner sig mer og mer, stamper i Jorden med Forbenene og kigger yderst interesseret paa »Legekammeraten«, om han stadig er oplagt til Løjer og Leg. Mikkell laver endnu et Par Akrobatkunster, og saa er Lammene kommet paa passende Afstand. I et Spring farer han hen og snapper det nærmeste Lam, bider dets Strube over, kaster det op over Ryggen og er snart efter forsvundet i Skoven med sit Bytte. Det var ikke saa faa Lam, Lars Andersen mistede paa den Maade, og nu gik den sidste Rest af hans i Forvejen meget lille Taalmodighed fløjten. Ræven skulde skydes. Han fik ladet en gammel Muskedonner, og med den i Haanden

begav han sig en Middagsstund op til Skovgærdet. Han valgte sig en Plads, hvor han sad godt i Skjul, og saa kunde Ræven for hans Skyld komme, hvomaar det skulde være. Ret længe havde Lars Andersen ikke siddet paa sin Post, før Mikkell var paa Pletten. Den hoppede ned fra Gærdet og begyndte paa sine sædvanlige Kunster. Ved dette Syn tabte Lars Andersen al Besindelse, han glemte overhovedet, at han havde en Bøsse i Haanden; laa ikke denne frække Røver lige for øjnene af ham og lavede Kunster for at nappe sig et Lam. Det iltre Kulsvierblod kom i Kog. Lars Andersen smed først Bøssen og derefter Træskoene og med et: Nu skulde Fanden forrykke i dig, dit røde Utske, din forbandede Tyveknægt! foer han paa Hosesokker efter Ræven. Ganske vist fik Mikkell ikke noget Lam, men Lars Andersen fik heller ikke skudt nogen Rævden Gang.

I vore Dage er det en Nydelse for Menneskenes Børm, naar de i elegante, moderne Biler kører hen ad de asfalterede Veje. Med Velbehag sidder de tilbagelænet i Vognen og hører Motorens fine Spinden, alt mens de vekslende Landskaber med 60-70 Kilometers Fart farer dem forbi. Selv Landsbyernes Kloakeringsforhold er i Orden. Bundløse Veje med Ælte og Søle er en Saga blott; noget der hører en længst svunden Fortid til. En Martsaften i Midten af forrige Aarhundrede kom Lars Andersen sammen med en Fisker kørende gennem Tisvilde By. Det havde lige været Tøbrud. Nogle Steder havde Vandet skaaret dybe Render gennem Vejen; det var buldrende mørkt; man kunne ikke se en Haand for sig. De to Mænd havde været ude at sælge Fisk. Der havde vanket mange Snapse i Løbet af Dagen; det ædru var gaaet af dem; men Uheldet kunde være sket endda. Pludselig væltede Vognen, og dens Passagerer trillede hen ad Vejen. Da de skulde have den rejst paa ret Køl igen, mærkede Fiskeren, at han ikke rigtig kunde tage med den ene Arm. Den maa være gaaet af Led, prøv paa om du ikke kan trække den i Lave igen, sae han til Lars Andersen. Denne trak, hvad han aarkede; men uden at det gav det forønskede Resultat. Vi maa prøve engang til, sae Fiskeren; og saa skal du bare trække til, alt hvad du kan, for du kan stole paa, at jeg er haard. Lars Andersen stemmede Fødderne mod Vognen, og saa trak han af al sin Magt i Fiskerens dårlige Arm, men uden at den vilde

»gaa i Led«. Næste Morgen gik Fiskeren ind til Doktor Cold i Frederiksværk, og her fik han konstateret, at Armen var brækket. Dengang fandtes der endnu Kæmper i det gamle Nord.

Hvor det drejede sig om brækkede Arme og Ben, var det meget godt at faa Doktoren hentet, for saa var han til Gavn og Nytte; men var det noget »indvendigt«, det var galt med, ja, saa var det bedst, om »Naturen« kunde hjælpe sig selv; thi paa dette Felt havde man ikke megen Tiltro til Doktoren og hans Viden. Gamle Ingemann nede paa Fiskerlejet havde gaaet og skrantet i nogen Tid; men nu var det blevet værre, og saa besluttede hans Kone, Karen, at nu skulde de »have Doktor«. Lægen hed Lundgaard og boede i Helsingør. Da han havde faaet Ingemann undersøgt, blev der konstateret en stærkt udviklet Slim på Lungeme. De gaar øjeblikkelig i Seng; varmt Omslag, der skal skiftes tre Gange daglig; om tre Dage kommer jeg igen. Ingemann parerede Ordre og gik i Seng; men da det var i Foraarsfiskeriets travle Tid, og han besad en saare energisk Natur, saa mente han, at naar han havde været en Dag i Sengen, saa kunde det være nok med det. Lundgaard kom den Dag han havde sagt; men da gik Ingemann og hængte Garn til Tørring langs Huslængen. Er De da blevet komplet skrupgal Mand? Sae jeg ikke udtrykkelig til Dem, at De skulde blive i Sengen, til jeg kom igen, og nu gaar De og hænger Garn op. Vil De fuldstændig spille Hasard med Deres Hel bred og Liv? Lundgaard var nærmest forarget. Jeg skal sige Dem en Ting, Hr. Doktor, svarede Ingemann. Ligge paa Ryggen inde i Sengen og glo op i Loftet, det kan jeg gøre paa en Tid, hvor jeg ikke har andet at "tage mig til; men nu har vi alt for travlt med at fiske, til at jeg kan tænke paa saadanne Tossestreger. Med et underligt, fjernt Blik i øjnene stirrede Lundgaard frem for sig, og saa sae han - nærmest henvendt til sig selv - Herregud! Hvad har man nu for al sin Videnskab? Ingemann levede i flere Aar efter den Tid.

Inde paa Hundested havde han en Broer boende, som hed Lars. Det var ikke ofte, de kom sammen; men naar det hændte, blev der gerne fortalt nogle Anekdoter. Her er en af dem. I den Tid kunde Folk selv feje deres Skorsten, naar de mente, at der ikke var Raad til, at betale Skorstensfejeren. En ældre Kone der paa Eggen havde i det

Øjemed faaet bundet en Riskost paa en lang Stang. Kaminens Rensedør var saa stor, at et Menneske kunde krybe ind i Skorstenen ad den Vej, og en Dag, da hun var alene hjemme, besluttede hun, at nu skulde det gaa for sig. Hun kom med Lethed ind i Skorstenen og fik fejtet Soden ned; men da hun skulde ud igen, gik det galt. Udturen gennem Kamindøren foretog hun baglæns. Men efter haanden som hun krøb længere ud, krøb Skørterne højere op. (Damebenklæder var dengang en fuldstændig ukendt Beklædningsgenstand ude paa Landet). Tilsidst havde hun Skørter, Uldklokker og Chemise siddende oppe under Armene i en fast Klump. Den arme Kone hang som i en Skruestik; hun kunde hverken komme frem eller tilbage. Hun gav nu nogle Vræl fra sig, der kunde høres viden om. To Mænd kom løbende ind i Køkkenet for at se, hvad der var paa Færde; at det har været et højst ejendommeligt Syn, der mødte dem, kan enhver forstaa; men Konen blev da friet ud af den ubehagelige Stilling, hun befandt sig i.

I Fortiden florerede øgenavnene stærkt mellem Landboerne. Om trent hvert andet Menneske havde sin Tillægsbenævnelse eller sit øgenavn, og det kunde ofte have en højst ejendommelig Oprindelse; men var det eengang hæftet ved et Menneske, kunde det holde sig gennem flere Slægtled. I Midten af forrige Aarhundrede var der Høstgilde paa en af Gaardene i Tisvilde. Den ene af Høstfolkene stod lidt højere i Intelligens end de andre; for det første kunde han læse, hvad der ikke var saa almindeligt hos Datidens Arbejderstand paa Landet, (forresten heller ikke hos Arbejdsgiveren) og for det andet havde han læst en del forskellige Bøger; det havde givet ham Ræson og ogsaa en vis humoristisk Sans for Livets forskellige Foreteelser. Men hverken det ene eller det andet havde kunnet friet ham fra sit øgenavn. Hans Faer havde været Kludesamler og heddet Per, selvfølgelig blev det til Kludeper. Sønnen hed Ole og var Snedker, men blev aldrig kaldet andet end Kludeole. Ved det nævnte Høstgilde var Ole blevet forsinket, saa Deltagerne var gaaet til Bords, da han ankom. Naå, sae han, det maa jeg sige; det er vel nok et nydeligt Selskab her er samlet: Der sidder Idden, Bryden, Pralen, Gasen og Ga-beanders, og her kommer Kludeole. Tiltrods for at han nævnte sig

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

selv med, følte Selskabet sig brøsthødent, og havde Manden i Huset ikke mæglet, ja saa havde der vanket paa Pukkelen til Ole.

Der boede en Bonde i Byen, som hed Rasmus; han var gammel Ungkarl, og hans Husholderske hed Grethe. De to gik der mange Frasagn om, omend ikke for deres Dyders Skyld. Rasmus var et meget paaholdende Menneske hvad Penge og Penges Værd angik. Han havde Ry for at være meget gridsk og gerrig, og dertil havde han en utæmmelig Lyst til at ligge i Stridigheder med efterfølgende Processer med sine Naboer. Grethe var hans tro Spejlbillede; i et og alt var hun fuldstændig solidarisk med sin Husbond; man kunde godt tro, de havde været Tvillingsøskende, hvis ikke andre Forhold havde gjort sig gældende. Tiltrods for sine mange Ejendommeligheder af mindre heldig Karakter, var han dog i Besiddelse af en vis Humor, en Humor der ofte gav sig Udslag i de mest barokke Paafund. Engang var Grethe gaaet paa Besøg i en Nabo by, der ligger en halv Snes Kilometer fra Tisvilde. Besøget vilde strække sig over et Par Dage, og derfor havde hun bagt en Søsterkage og sat den ind i Buffeten. Da hun gik, sae hun til Rasmus: Der staar en Kage oppe i Overstestuen; den maa du ikke røre; men naar jeg kommer hjem igen, skal jeg lave os en ekstra god Kop Kaffe, og saa skal du faa Kage til - og saa gik Grethe. Næste Dag gik Rasmus flittigt og kikkede til Kagen, og det endte med, at Naturen gik over Optugtelsen; han skar sig en ordentlig Lunsse, som han spiste. Fristelsen efter Kagen kom igen, atter og atter. Fristelsen blev sejrende. En Times Tid før Grethes Hjemkomst var den sidste Bid af Kagen spist. Nu var gode Raad dyre. Grethe kunde være meget skrap; hun var i Besiddelse af et ustyrligt hidsigt Temperament, og denne Hidsighed havde Rasmus en afgjort Respekt for. Men han fandt paa en Udvej. Han fangede en Kat og laaste den inde i Buffeten, og da det var besørget, saa kom Grethe hjem. Gensynsglæden var stor paa begge Sider. Da Grethe fik hørt, hvor stor Længsel Rasmus havde følt efter hende, og hvor meget han havde savnet hende, blev hun dybt rørt i sit allerinderste. Rasmus, sae hun, nu skal du faa Kaffe og et stort Stykke Kage. Grethe gik op i Overstestuen og lukkede Buffetdøren op, og Katten foer ud. Rasmus, Rasmus! skreg hun, Katten har ædt hele Kagen; nu faar du nøjes med en halv Skil-

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

lings Tvebak. Dælen skulde glane i Katten, sae Rasmus. Der gik lang Tid, før han turde fortælle Grethe Sagens rette Sammenhæng.

Rasmus var en driftig Mand, der foruden at være Landmand ogsaa var Haandværker og Forretningsmand. Han ejede en Karrusel, som han selv havde lavet, med Undtagelse af Hestene, som var Blikkenslagerarbejde. Foruden at køre de to obligate Kildesøndage, tog han ogsaa afsted med sin Karrusel, naar der anden Pinsedag var Fest paa Thingbakken ved Esrum. Som fast Mand ved Karrusellen havde Rasmus en Mand fra Vejby, der hed Anders Christiansen. Han var Skaaning af Fødsel og blev aldrig kaldt andet end Svenske Anders. Kl. Tre om Morgenen begyndte Forberedelseme til Turen. Karrusellen skulde læsses paa Vognen; men først skulde alle »Hestene« og »Kannerne« vaskes rene for Vinterens Støv og Smuds. Svenske Anders skulde møde hos Rasmus Kl. Et om Natten; saa kunde han sove et Par Timer, før Arbejdet begyndte.

Rasmus havde aftalt med ham, at han skulde lægge sig oppe i Overstestuen; der staar en stor Dobbeltseng, og du skal ikke bryde dig om, at der ligger En i Sengen, naar du kommer, for det er kun mig, sae Rasmus. Hør, Grethe, kunde du ikke gøre mig den Tjeneste, at sove oppe i Overstestuen i Nat? spurgte Rasmus, da Svenskeren var gaaet. Jeg ligger nemlig mere uforstyrret i dit Værelse, der hører man intet Spektakkel fra Vejen. Det kan du godt, Rasmus, svarede Grethe, jeg skal nok lægge mig oppe i Dobbeltsengen. Rasmus og Grethe byttede Værelse, og Kl. Ni gik man til Ro. Da Klokken var Et, kom Svenskeren. Han gik ind i Overstestuen, som han havde faaet Besked paa; at der laa nogen og sov i Sengen, ænsede han ikke, Rasmus havde jo sagt, at det var ham. Svenskeren klædte sig af, løftede Dynen op og begyndte at kravle op i Sengen. Men saa skete der noget mærkeligt. Med et frygteligt Vræl foer den Sovende ud af Sengen: »Ihjane«! skreg hun, hvad er dog dette her. Svenskeren blev ganske paf.

Hvad, er det dig Gretha? Jag mente, det var Rasmus, som laa her. Den forbandede Skurk, skreg Grethe, og saa foer hun ind og knaldede mig saadan et Par paa Kassen, saa det sang i Hovedet paa mig; jeg har aldrig faaet dem bedre - fortalte Rasmus til mig.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Til Karruselen hørte en Lirekasse, som baade var noget »trangbrystet« og en del falsk. Paa sit Repertoire havde den bl.a. en Melodi, der vist stammer fra den amerikanske Borgerkrig 1864. Teksten lød noget som: Trom, trom, kom nuskai I høre. Denne Tekst havde Byens Dreng gjort lokal. De gik omkring og sang: Trom, trom, kom nu skal I høre. Rasmus skal hae Gnatte ud at køre. Gnatte futte putte gnit. Gnatte putte futte gnat o.s. v. Da denne Vise med sit »aandrige« Indhold kom Grethe og Rasmus for Ore, tændte de øjeblikkeligt Krigsfakkelen mod Byens Dreng. Rasmus kørte til Helsingørsk Politikontor og anmeldte den fæle Injurie, der var begaaet mod ham og Grethe. Betjenten blev sendt til Tisvilde for at optage Rapport. En Dreng blev tilsagt at give Møde i Fogedgaarden; overfor Betjenten og Fogden maatte han synge »Gnattevisen«. Han foredrog Visen, mens han rystede i Bukserne; thi den Gang havde især Børn en sand Rædsel for alt, hvad der hed Politi. Fogden og Betjenten var ved at gaa til af indestængt Latter; men noget maatte der jo gøres. Drengene fik et Tilhold om, at de ikke maatte synge Visen, og Grethe fik Tilladelse til at klø Drengene, hvis hun hørte dem synge den. Der var et Par Brødre, som var særlig geniale. Naar de saa Grethe, drejede de rundt med Armene, som om de havde en Lirekasse, imens de fløjtede Melodien. Selvom Grethe løb efter dem, kunde hun ikke opløbe dem, og tilsidst døde den lille »puniske Krig« om »Gnattevisen« hen af sig selv.

Rasmus havde et Par Sædstakke ud til Vejen. Genboens Kone havde meget Fjerkræ, men knapt med Sæd. Høns og Ænder maatte halvvejs være selvforsynende. Saa gik de paa Togt over Vejen, hen til Rasmus' Stakke. Her nappede de de Aks, der hang ud fra Negene, selvfølgelig til stor Ærgrelse for Rasmus, der intet havde at undvære, hverken til Mennesker eller Dyr. Han gik og pønsede paa en raffineret Hævn paa Genboens Kone. En Dag, da hele Hønseflokk holdt Fest maaltid i Stakkene, væbnede Rasmus sig med en Høtyv, satte Træskoene og listede paa Strømpesokker om ved Stakken. Han jog Høtyven gennem en Høne, stak Stagen i Jorden op ad Stakken med det ulykkelige gennemborede Dyr, der baade skreg og sprællede. Rasmus og Grethe satte sig inde bag Vinduet for at nyde Synet af deres Hævn. Dette skal nok lære Konen at holde sine Høns hjemme, saa

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Rasmus. Ja, du kan tro, Rasmus, at jeg under hende det, svarede Grethe, og idet samme saa hun ud ad Vinduet, om muligvis Karen skulde have opdaget sin Høne. Ved at betragte den sprællende Høne, blev Grethe pludselig saa underlig lang i Ansigtet. Rasmus! Rasmus! raabte hun: Det er jo vor egen Høne, der hænger! Rasmus fik hurtigt taget Hønen ned fra Høtysten, og saa maatte Grethe lave Hønsekødssuppe.

Genboen hed Jens Nielsen, han havde selv givet sig Tilnavnet »Dolwas«. Han var Kulsviertype af reneste Vand; havde været Husar i 1864; men paa Grund af nogle Tyverier havde han ikke deltaget i selve Krigen. Han havde baaret den sorte Kokarde i Soldatertiden. Da Alderdomsunderstøttelsen var blevet Lov i Begyndelsen af Aarhundredet, kunde Jens Nielsen ikke komme i Betragtning, da han var en straffet Person. En af Egnens Mænd forbarmede sig over ham. Med fomødne Underskrifter blev der indgivet en Ansøgning om Æresoprejsning, og da der var hengaaet så mange Aar efter Straffens Afsoning, hvor Jens Nielsen havde holdt sig paa den rigtige Side af Loven, blev Ansøgningen bevilliget. Han var Analfabet, og det giver vel Forklaringen paa hans umiddelbare, barnlige Glæde over »det pæne Papir«, han havde faaet. En Dag kom han hen til mig og spurgte: Vil du ikke gaa med ind og læse det Brev for mig, som jeg har faaet fra Kongen? Det var jo ogsaa et fint Dokument; det danske Rigsvaaben for oven, og Kongen (Frederik VIII's) egenhændige Underskrift fomeden. Da jeg læste: Vi giver hermed vor Undersaat, Jens Nielsen, fuld Oprejsning for den ham idømte Straf af Forbedringshus i to Aar paa Vridsløse, sae Jens Nielsen: Ded æ Ravne æde mæ rej-tig. Jeg læste videre: Samt for den ham idømte Straf af et Aars Fængsel i streng Enecelle samme Sted, lyste Jens Nielsens Ansigt op i et stort Smil, og han sae: Ded passer Ravne jensemig godt. Ded æ knave mig it faale nydeligt Stykke Papir. Jens Nielsens Kone hed Karen. Hun var i Besiddelse af en stor fysisk Styrke. Hun kunde f.eks. med Lethed tage en Sæk Mel paa Hundrede Kilo og bære den i Favnen fra Bordet hen i Dejtrugget. Hun havde tjent i et Bageri, og her havde hun udført denne Bedrift mange Gange. Men overfor Jens Nielsen var hun underlegen i Kræfter, og deres Samliv formede sig just ikke som ren Idyl. Han var nærmest, hvad man kalder Kvartalsdranker.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Naar denne Periode indtraf, gik Bølgerne ofte meget højt i det lille Hjem; saa sloges Jens og Karen, saa Haarene røg om dem. Karen havde »Stær«, og hun gik altid med Brillen. Engang havde hun været paa Ojenklinik i København, og her havde hun »selv set« begge Øjne ligge paa en Tallerken. Karens Brillen gav engang en pudsig Misforståelse hos Jens. Naar han ikke havde andet at foretage sig, tog han sin Trillebør og trillede rundt i Egnen som Fiskepranger. Paa saadanne Ture vankede der mange Snapse, og naar der var indtaget et tilstrækkeligt Antal, saa kom Kulsviematuren og Krigshumøret rigtig frem hos Jens. En Aften han kom hjem i Stuen, saa han noget skinne henne ved Væggen. Staar du der din glasøjede Ramende, sae han, og saa gik han løs paa den formodede Karen. Det var nu ikke Karen men Bornholmeruret han ramlede sammen med. Med et vældigt Brag raslede hele Klokkeværket ned i Hovedet paa Jens. Mens Blodet randt ham ned ad Ansigtet, gik Krigslysten af ham, saa Karen kunde faa ham vasket og forbundet.

Engang laa de og sloges uden for Huset. Jens havde faaet Karen under sig, og nu laa han og knaldede hende den ene Lussing efter den anden. Saa kom der en Mand forbi, som blev kaldt: den lille Anders. Han var noget halvfuld, og saa fik han en uimodstaaelig Lyst til at blande sig i Striden, hvad han nu ikke skulle have gjort. Han sprang over Gærdet, tog Jens i Nakken, fik ham trukket fra Karen og begyndte at trampe løs paa ham af alle Kræfter. Men Jens var den stærkeste. Med den ene Arm fik han fat om Hovedet paa Anders, klemte ham ind til sig, saa han sad som i en Skruestik. Anders skreg som en Gris, der skal slagtes. Nu var Karen kommet paa Benene, og med et: Dit forbandede Utske, skal du slaa min Mand! Foer hun hen og hamrede løs med begge Næver i Nakken paa den lille Anders. Han maatte luske af som en vaad Hund med Kløene han fik.

Tilslidst bristede Karens Taalmodighed. Nu kunde hun ikke udholde Tilværelsen længere i Samlivet med Jens - troede hun da. Hun klagede til Sogneraadet; om de ikke kunne gøre Udvej for, at han blev anbragt paa en Anstalt, for det er nu noget saa grueligt, Som han kløer og mishandler mig sae Karen. Sogneraadet lovede at tage Sagen under Overvejelse. En Dag kom to af Raadets Medlemmer ind til

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Karen og meddelte hende, at nu var der Plads på en Anstalt, og saa var det bedst, de kom og hentede Jens Nielsen. Men nu optraadte Karen som en Furie, der værner sin Mage: Hvad bilder I jer ind? Troer I, at jeg vil af med Jens, som er den raskeste Mand i Verden og det bedste Menneske paa hele Jorden. I kan bare understaa jer i at tae Jens fra mig. Skrup I kun af med jer, for Jens bliver her hos mig. De to Mænd kendte deres Pappen hejmere, og med et lille Smil i Mundvigene forlod de Karen.

Niels Nielsen

1

Om baggrunden for Jacob Ovens kort over sandflugtsområdet og den nordlige del af Arresø, tegnet i 1708

Dette kort giver et overvældende indtryk af det ørkenlandskab, som sandflugten havde skabt, da den gennem knapt et par hundrede år havde hærget heroppe på disse egne. Men det var ikke alene sandflugten, der var skyld i ødelæggelse af enge og marker og huse.

Gang på gang var der store oversvømmelser langs Arresøens bredder, som forvoldte ødelæggelse af enge og marker, når sne og regn og tilløbene til søen fik den til at gå over sine bredder. For søen havde kun eet afløb. Det hed i middelalderen »Bydinge å«, blev senere kaldt blot »åen« eller »den gamle å« eller »Arrenakkeåen«*, og dette afløb fungerede i tidens løb ganske utilstrækkeligt. Åen løb mod nordvest gennem Karsemose enge, drejede videre mod vest, norden om Arrenakkes knude, og løb så mod sydvest, hvor den mundede ud i Roskilde fjord ved Åsebro. Som det ses af Jacob Ovens kort, bevægede den sig i store slyngninger i de flade, mosede områder, og det gav et trægt løb, hvor der aflejredes sand og slam i åløbet, som gav grobund for tuer og buske, der hæmmede det frie løb.

Åen skulle drive to vandmøller: »Øvre mølle«, der lå nær den nuværende Frederiksværk-Liselejevej og »Nedre mølle«, der lå ved Ramshøj. Men efterhånden som sandflugtens vandreklit trængte sig ind på åen, (på kortet: A, B, B, B), blev trængslerne større. Åen forstoppedes. Møllejerne, der manglede vand og bønderne, hvis jorder blev oversvømmede, havde gennem tiderne klaget deres nød til kongen og bedt om lindring i de årlige afgifter og om hjælp i det hele taget. Under Frederik den II. og Christian den IV. var åen da også blevet oprenset; men det hjalp kun kortvarigt, sandflugten fortsatte sine ødelæggelser.

* Denne å er idag kun en grøft, og den er ikke mere afløb fra Arresø.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

I 1704 nedsatte Frederik den IV. en kommission, som skulle se på forholdene i de hærgede områder og fremkomme med redegørelse og planer med henblik på en bekæmpelse af sandflugten og oversvømmelsestruslen. Den stillede sig helt opgivende, hvad sandflugt og flyvesand angik. Opfordrede blot bønderne til at fortsætte med at bygge risgærder, som de hidtil havde gjort for at standse sandet. Men det var en ganske utilstrækkelig løsning. Dels rev stormene risgærderne op, dels hobede sandet sig op på begge sider af dem, så der dannedes nye klitter. - Men til gengæld havde kommissionen en meget radikal løsning på oversvømmelsesproblemet, idet den foreslog at grave en ny kanal syd om Vinderød og gennem bakkerne ud til »den saltne strand« (Roskilde fjord), og et sådant forslag blev sendt til Frederik den IV. i 1706 af major Henrik Scheel. Men det blev afslået af kongen og rentekammeret; det var alt for kostbart, mente man.

På den baggrund fremkommer så i 1708 Jacob Ovens forslag med det meget illustrative kort. Efter at have gjort rede for, at både åens slyngede løb og vandreklittens sydligste del (på kortet: B, B, B) er skyld i, at åen bliver tilstoppet, foreslår han, at der graves en ny å: de lige linier, derforbinder C-D-E-F-G-H på kortet. Samtidig foreslår han også, at der laves en 100 alen lang sluse der, hvor Arrenakkeknuden og sandklitten truer med at vokse sammen (på kortet ved bogstav E). Han mener, at åen uhindret kan løbe gennem slusen, mens sandet flyger videre over den!. Foruden Ovens kort over egnen findes der på Rigsarkivet også hans tegninger til en sådan sluse. Endelig foreslår han en mindre sluse ved »Øvre mølle« (På kortet ved bogstav F).

De gode bestræbelser kom der nu ikke så meget ud af. Man ved, at Frederik den IV. lod foretage en oprensning af åen. Men i 1714 skete der en katastrofal oversvømmelse af Arresøens bredder. Efter en langvarig regnperiode gik søen en nat under en søndenstorm over sine bredder og jog Husebybønderne ud af deres senge og tvang dem til at søge tilflugt i de højereliggende gårde. Da stormen den næste dag havde løjet af og de søgte tilbage til deres gårde, måtte de gå i vand til skuldrene.

Om baggrunden for Jacob Ovens kort over sandflugtsområdet og den nordlige del af Arresø, tegnet i 1708

Forholdene gjorde det nu tvingende nødvendigt at gennemføre den store plan om kanalen syd om Vinderød by ud til Roskilde fjord. Kanalen blev gravet i årene 1717-1719 og fik en afgørende betydning for egnens fremtid, for industrien og for grundlæggelsen af Frederiksværk.

Jacob Ovens kort og hans projekt om en ny å gav ikke destore resultater. Men både kort og planer giver os en enestående indsigt i, hvordan egnen så ud dengang, og om menneskets kamp mod naturkræfterne.

Sandflugtens bekæmpelse påbegyndtes først i 1725, men det er en helt anden historie, som ikke skal behandles her.

Ruth Højberg-Pedersen

LITIERATURHENVISNINGER

Udover Jacob Ovens redegørelse i forbindelse med hans kort (Begge: Rigsarkivet) er der fundet oplysninger i: »Frederiks Værk«. Udgivet af »De forenede Jernstøberier«. Forkortet gengivelse af museumsinspektør, cand. mag. Egon Eriksens på historisk materiale udarbejdede manuskript. (1956). Herfra er en gengivelse af Jacob Ovens kort hentet. J. Brtel: »Sandflugten i Nordsjælland« (1917) og Hans Olrik: »Tisvilde og Omegn«. (1920). Denne sidste bog var genoptrykt i »Vejby-Tibirke årbogen« 1972-73.

»Fejeren«

I Vejby og nærmeste omegn er ingen i tvivl om, hvem der menes, når der siges »Fejeren«. Den 86-årige Herman Jørgensen fik sit navn, da han for mange år siden besøgte huse og gårde for at foretage skorstensfejning. Selv da han havde forladt dette job, hæftede navnet ved ham.

Herman Jørgensen er født i Orby i 1894. Men skolegangen foregik 2 gange om ugen i den gamle rytterskole i Vejby, og ved siden af blev han allerede som syv-årig sat til at bestille noget på de nærliggende gårde.

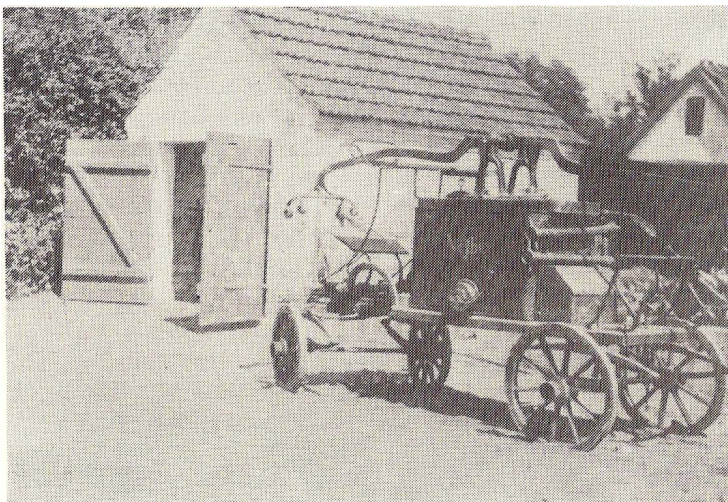
Meget tidligt kom han ind i det håndværk, der skulle give ham hans »mærke«, idet hans far, der selv var skorstensfejer, oplærte ham i faget. Arbejdsfeltet var stort, og Herman Jørgensen måtte tilbagelægge afstandene enten til fods eller på cykel, mens han undervejs til Helsingør eller Blistrup besøgte gårde og huse, hvor han rensede de tilsoddede ildsteder. Han var glad for sit arbejde, men en ting lærte han aldrig at gøre sig fortrolig med, nemlig de store mejeriskorstene. Men det gik, for forud for enhver rensning af disse bevæbnede han sig med en flaske øl, og når han nåede randen på skorstenstoppen, trak han sin øl op af baglommen og nød den, mens han betragtede landskabet, der lå udbredt under ham.

Skorstensfejning foregik to gange om året, og i ledige stunder var han beskæftiget i skoven.

I 1919 forlod Herman Jørgensen for en tid skorstensfejningen. Han fandt sin kone Karen, dertjente på Melhøjgård. Karen

stammede fra Hornsherred, og efter at være blevet viet i Vejby Kirke, flyttede de til »Helenekilde« i Tisvildeleje, hvor »Fejeren« nu blev »Altmuligmand«, og hvor Karen deltog i det daglige arbejde.

Børnene var begyndt at komme, og i 1923 flyttede familien til Vejby i huset på Kælderbjergvej 5, som de havde købt, og som de stadig bor i.

Den gamle brandsprøjte, placeret foran det endnu bestående sprøjtehus. I baggrunden ses gavlen af det hus, der i dag udgør en del af Vejby Kro. Sprøjtehuset tilhører i dag Helsingørskommune.

Herman Jørgensen genoptog sit gamle fag og havde fuldt op at gøre. Desuden var han sprøjtefører i det lokale brandvæsen. Brandsprøjten var placeret i det lille sprøjtehus, som iøvrigt endnu eksisterer. Det var placeret centralt, så man hurtigt kunne rykke ud, hvis uheldet skete. Vejby var på det tidspunkt kun en lille landsby, der hovedsagelig bestod af stråækte huse, der lå tæt ved siden af hinanden.

I 1929, da »Kælderbjerggaard« brændte, fik Herman Jørgensen god gavn af sin færdighed i at færdes på tagene. Han tog plads oppe på taget af staldbygningen, hvor ilden havde fat, og lod stråleme pøse ned på de skrækslagne dyr, men pludselig brød taget sammen, og Herman Jørgensen faldt ned og forlod bygningen gennem grise lemmen sammen med de skrigende dyr.

Branden havde iøvrigt nær udviklet sig til en katastrofe, idet de store gnister fløj hen over de stråækte tage, og et enkelt hus, der lå tæt ved forsamlingshuset, nedbrændte.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Efter branden blev »Kælderbjerggaard« flyttet ud, og den tilliggende jord er senere blevet udstykket i en del parceller, der har bevirket en tilflytning af mange yngre borgere til byen.

Årene gik, og Karen Jørgensen havde nok at se til - vaske om en »sort« mand og opdragelse af en børneflokk på 5 drenge og 2 piger. Og alligevel fik hun tid til at gøre rent på Vejby skole, et arbejde, hun beholdt lige indtil 1951.

Men Karen tog det hele med et stort smil og havde altid et venligt ord tilovers for alle såvel for naboer som andre, hun kom i kontakt med.

Under 2. verdenskrig blev Herman Jørgensen sendt til Tyskland af sin fagforening. Her blev han beskæftiget med sit fag, men det var ikke altid, fabrikkerne havde tid til at holde stille, mens han udførte det pålagte arbejde. Det gjorde nu ikke så meget, for Herman fik sin betaling alligevel. Værre var det, når han om dagen havde arbejdet ihærdigt og næste morgen til sin ærgrelse måtte se, at de nyrensede skorstenene var væk. Englænderne havde i nattens løb nedkastet bomber, der havde ramt de høje punkter. Det var ikke altid, Herman fik sig et velfortjent hvil efter udført arbejde. Ofte fløj granatsplinterne hen over hovedet på ham - men uden at han dog blev ramt.

Efterhånden som skorstenene blev færre og færre i Tyskland, vendte Herman Jørgensen hjem til Danmark, hvor han fik arbejde hos en lokal entreprenør og blev beskæftiget med opførelse af bunkersanlæggene ved Vejby Strand. Det var dog ikke et arbejde, der rigtig huede ham, og han opgav det meget hurtigt og tog arbejde i tørvemosen, hvor han var beskæftiget i lang tid.

I 1945 efter krigen fik både Karen og Hermann nok at se til. Foruden deres daglige dont begyndte de også at have opsyn med Vejby Forsamlingshus, et arbejde, som de passede indtil 1965. Fra denne tid er der sikkert mange, der husker dem endnu.

De følte begge, at de havde påtaget sig en ansvarsfuld opgave, og de passede arbejdet samvittighedsfuldt. Fra en lem mellem

køkkenet og festsalen kunne de overvåge festlighederne og holde øje med, at byens »spidser« opførte sig adstadigt. Men det skete at observationen blev afbrudt pludselig ved, at lemmen faldt ned i nak-

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

ken på dem, og det er ikke nemt at vide, hvem der havde den største hovedpine efter en festlig aften.

Ikke blot fra sit virke i forsamlingshuset blev Herman Jørgensen kendt af mange mennesker. Efterhånden som udstykningerne i området tog fart, henvendte mange landliggere sig til Herman for at bede ham om at passe de nyanlagte haver og holde et vågent øje med husene - indtil de selv kunne komme herop om foråret.

Højt oppe i årene var både Karen og Herman travlt beskæftiget med mange slags gøremål.

En af de største festdage i deres arbejdsomme liv oprandt i 1979 efter 60 års ægteskab. Dagen blev fejret efter alle kunstens regler, og hvilke andre steder kunne festen holdes end i Vejby Forsamlingshus.

Turen til forsamlingshuset foregik i hestevogn gennem det flagsmykkede Vejby. Karens store brudebuket af mørkerøde roser lyser op over de små passagerer.

Deres hus var smykket med en smuk æresport fra morgenstunden, gratulanter kom dagen lang, og turen til festen i forsamlingshuset foregik i hestevogn gennem et Vejby, der havde skiftet karakter, siden parret flyttede dertil i 1923.

Karen og Herman Jørgensen modtager i den blomstersmykkede indgang til deres hus på Kælderbjergvej 5 nogle af de mange gratulanter, der hilste på dem til deres 60 års bryllupsdag.

Begge har de ivrigt fulgt med i den rivende udvikling, der er sket gennem de senere år. Man kunne måske tænke, at de helst havde set tilstandene bevaret, men de er begge enige om, at tiden ikke kan stå stille, og at man må acceptere de tider, og dermed de ændringer, der er en nødvendighed for den tidligere så lille landsbys videre beståen.

Else Kjær

»TANGO JALOUSI«

der blev komponeret i Tibirke Lunde.

Tænk hvilken reklame Tibirke Lunde er gået glip af. Havde navnet været nævnt, hver gang dirigenter verden over hævdede taktstokken for at slå an til Jacob Gades »Tango Jalousi«, havde det skønne område været kendt over den ganske jordklode. Det er sikkert ikke mange, der ved, at verdens mest spillede melodi blev til, mens Jacob Gade og hans kone boede i den gamle mølle i Tibirke Lunde. En omtale af et jalousidrama i et københavnsk blad blev inspirationen til den melodi, som gjorde ham verdensberømt.

Jacob Gade var født i Vejle den 29. november 1879, hvor hans far, der oprindeligt var spillemænd, traktede sin violin til dans ved baljerne. Senere blev han musikdirektør. Ved siden af drev han en musikhandel i byen, og så snart faderen forlod forretningen, fandt Jacob og hans to år ældre søster vej til butikken, der rummede en masse forskellige musikinstrumenter stueorgler, violiner, trompeter og meget andet. Jacob prøvede at lokke toner ud af trompeterne, og selvom de var til salg, kunne det ikke ses, at han havde brugt dem, når han blot tørrede mundstykket godt af i trøjeærmet, inden han lagde dem på plads igen. Faderen opdagede dog efterhånden børnenes besøg i forretningen, og han lærte de to søskende nodeme. Det gik let, hvorimod det kneb med skolelektierne.

Allerede som tiårig spillede Jacob trompetsolo ved en koncert pinsenmorgen på »Munkebjerg«, og han gjorde det så fremragende, at han kom ind i Tivoligården, hvor han spillede på »Plænen«, og senere deltog han i en landsturne.

Jacob Gade lærte også at spille violin, og da han som 16-årig havde sparet 50 kroner sammen, drog han til København med det faste forset at blive valsekomponist.

Allerede som 21-årig blev han kapelmester. Han spillede bl.a. på »Bristol« for et eksklusivt publikum, idet mange af stamgæsterne var

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

uden- og indenlandske prinser, og hvor kejserinde Dagmar af Ruslands hoffolk ofte festede.

I fem år var han ansat som kapelmester ved Dagmar-teatret og derfra tog han til New York. Han konkurrerede sig ind i National Symphony Orchestra, og under ledelse af den berømte dirigent Willem Mengelberg spillede han der ito år.

I 1921 vendte Jacob Gade tilbage til Danmark. I stumfilmens dage blev de mere eller mindre spændende handlinger ledsaget af musik, og i Paladsteatret dirigerede han som kapelmester det 24 mand store orkester. Jacob Gade var også begyndt at komponere ledsagemusik til filmene. Blandt andet skrev han »Valentino-Tango« til en dansk film. Men den tango, som skulle gøre ham berømt verden over, blev komponeret til en Douglas Fairbanks-film »Don Q«. Det skete som nævnt i 1925, men melodien slog først rigtig an i løbet af tredive, hvor grammofonindspilningerne kom på markedet, og hvor den blev spillet over de forskellige radiostationer i Europa. Men da den anden verdenskrig brød ud, var det, som om alt gik i stå.

Ved opførelsen i 1925 følte Gade selv, at melodien ikke fængede, men en anmelder skrev i Politiken den 15. september 1925, at den nye Tango var så indsmigrende og spansk farvet, at man et par gange kom til at tænke på Bizet og Carmen.

Tangorytmer var på det tidspunkt populære og gav inspiration til mange ting, ja selv til en etiket på en cigaretæske fra C. W. Obels fabrikker i Ålborg.

Jacob Gade havde et mærkeligt gemyt. Ind imellem kunne han virke bitter på tilværelsen, til andre tider var han - navnlig i de yngre år - ofte midtpunktet i et festligt lag.

Da krigen sluttede, viste det sig, at hans »Tango Jalousi« i de fem år, krigen varede, havde indspillet en større formue til ham i udlandet.

Jacob Gade døde i 1963. Efter at han som 16 årig forlod Vejle for at rejse til København, genså han sjældent sin fødeby. Det sidste besøg fandt sted i 1957 i Håndværkerforeningens festsal, hvor hans berømte melodi naturligvis stod på programmet. Han var blevet modtaget på byens rådhus, og foran orkestret blev han laurbærkranset.

Sven Brasch: illustration til en cigaræske fra C. W. Obels fabrikker i Ålborg. Forøvrigt grasserede også tangoen på anden måde i de dage. Blandt andet i musikken, det var den gang Jacob Gade lancerede sit store hit.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

Jacob Gade må vel betegnes som autodidakt, men han havde en klangsans, som nærmest må betegnes som et naturtalent.

Jacob Gades violintalent kunne sikkert have gjort ham til mester på dette instrument, hvis han havde arbejdet noget mere med det og var blevet skolet i tide, men for ham gjaldt det først og fremmest om at tjene penge, og da han takket være sine kapelmesterstillinger var kommet godt i vej, holdt han sig udelukkende til underholdningsmusikken.

Jacob Gade var i sine yngre år både elegant og charmerende, når han svingede taktstokken foran sit orkester.

I mange år levede han sammen med skuespillerinden Ellen From, men han gik ikke af vejen for et eventyr. Ellen From ønskede ikke at gifte sig med ham, da hun mente, at aldersforskellen - 10 år - var for stor. Det kom til et dramatisk brud mellem dem, da hun vendte hjem fra en rejse og fandt en anden kvinde hos Jacob Gade. Mens den uønskede gæst grædende ikklædte sig sit tøj, der lå spredt over hele stuen, gik Ellen From ud i køkkenet, hvor hun indtog en portion gift, men hun overlevede. Sammen havde parret tre børn, men de blev ikke opdraget hos parret. Senere blev Jacob Gade gift med sangerinden fru Mimi, der tog godt mod de tre børn. Det var under dette ægteskab, familien erhvervede den gamle mølle i Lundene, hvor de tilbragte tiden sammen med andre kunstnere, der også havde fundet det fredfyldte sted.

Forinden havde Jacob Gade erhvervet sig andre ejendomme. Først i Brede, senere i Hjortekær, men i midten af Tyverne købte familien den gamle mølle i Tibirke Lunde. De lod indmaden rydde og indrettede en stue på hver etage. Mimi, der havde erhvervet en række antikviteter, som hun i øvrigt havde til hensigt at drive handel med, møblerede med alle de smukke ting. Begge var de accepterede af den eksisterende »Koloni«, der kendetegnede Jacob Gade og fru Mimi som et glad og muntert par. Gade gik altid og sang eller nynnede, og han puslede i sin have. Det var ikke usædvanligt at møde ham i Hegnet, hvor han vandrede rundt med nodepapir og pen. Vel nok mest for at arrangere eller instrumentere, men det skete dog også, at han var optaget af en ny komposition, og det var her i disse romantiske omgi-

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

velser, han skrev den melodi, som mere end nogen anden skulle sætte ham et eftermæle.

Mærkeligt er det at tænke på, at mange af de dramatiske begivenheder inden for hans eget liv - bl.a. Ellen Froms forsøg på at tage sit liv - ikke har sat sig spor i hans musik, medens en ganske enkel avis notits om to ham fuldstændig ubekendte menneskers drama skulle lægge grundstenen til hans verdensomspændende berømmelse.

Forfatteren Karl Bjarnhof har i sin bog om Jacob Gade »Tango Jalousi« (udkommet på Gyldendals Forlag 1969) netop beskrevet den tilstand, Jacob Gade befandt sig i, mens han komponerede melodien: »Han havde - sådan sagde han selv - ikke andet at gøre end at gå hjem, sætte sig ved sit arbejdsbord og, så hastigt som pennen ville flyve, sætte de afgørende nodetegn på papiret.

Mens det stod på var det en feber, en trancetilstand, en fortryllelse. Han havde følelsen af ikke at være til stede i den hånd, der førte pennen, i sit hoved, i sin krop, i den gamle mølle. Han eksisterede kort sagt ikke i den time eller to processen stod på. Bagefter, da fortryllelsen var hævet, opstod en fornemmelse af uendelig mathed. Men også befrielse«.

Ligesom Sibelius prøvede at lave en ny Valse Triste, forsøgte Gade i Trediverne at skrive en ny tango, der kunne afløse »Tango Jalousi«, men inspirationen udeblev.

Efter de få år, Jacob Gade boede i Lundene, faldt hans øjne på det lille fiskerleje Thorøhuse uden for Assens. Mimi var født på egnen, og efter sin flakken hid og did længtes hun tilbage til sin hjemegn. De købte det lille sted, som i nogle år blev deres feriehjem, men fra begyndelsen af Fyrreme blev det deres hjem. København med dens mørklægning og hvad der ellers fulgte i besættelsestidens spor, fik dem til at forlade hovedstaden. Mimi, der havde bekendte fra gammel tid, faldt hurtigt til, og Jacob Gade kom pludselig ud af rampelyset, og deres hverdag kom ned på et helt andet plan, end de var vant til. Måske lidt trivielt, men til trods for, at mange måske ville have betragtet dem som Bohemer, faldt de hurtigt til blandt befolkningen.

Mimi havde døbt deres hus »Kig u'«, men da Mimi døde i 1950, gled vennerne ud.

Vejby-Tibirke årbog 1980-81

I sine sidste år var Jacob Gade hæmmet af et svigtende syn. Ved sin 75-års fødselsdag holdt han dog en fest på Grand Hotel i Odense for hele sin omgangskreds i Assens, og han formåede endnu engang under festen at lokke klangen ud af violinerne, så alle strygerne sang hans »Tango Jalousi«.

Det havde været nådigt, om Jacob Gade havde sat et punktum her, men i følge Bjarnhofs bog skriver en læge, at Jacob Gade som 74-årig, altså i året 1954 blev hans patient og var det indtil sin død i 1963.

I 1965 stiftedes Jacob Gades fond, der hvert år ved en festlig koncert foretager uddeling af midler til unge tonekunstnere, der har gjort sig særlig bemærket. Fonden er oprettet blandt andet for midler, som »Tango Jalousi« har indspillet, og næppe er der grund til at tro, at melodien ikke vil bevare sin plads som en af verdens mest spillede melodier.

Else Kjær

Postvæsenet udgav i 100-året for Jacob Gade's fødsel dette frimærke.